

ВИЗНАЧЕННЯ МОДЕЛЕЙ, ТИПІВ, СТРУКТУРИ ТА РІВНІВ ДОСЯГНЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ

Визначені узагальнені моделі, типи, структура, рівні досягнення гендерної рівності. Проаналізовані чинники та типи гендерної асиметрії, а також введений малий індекс забезпечення гендерної рівності та надані деякі характеристики гендерної асиметрії в Україні.

Ключові слова: *гендерна асиметрія, гендерна рівність, малий індекс забезпечення гендерної рівності, модель гендерної рівності, структура гендерної рівності.*

Ставши на шлях демократичних перетворень, Україна взяла на себе обов'язок забезпечення рівного доступу чоловіків і жінок до існуючих і стратегічних ресурсів. Але реалізації гендерної рівності на практиці повинне передувати теоретичне визначення специфічних рис гендерного балансу, особливо в контексті сучасних реалій українського суспільства. Тому на сьогоднішній день є актуальним визначення моделей, типів, рівнів досягнення гендерної рівності, а також чинників гендерної нерівності.

Гендерною теорією та прикладним аспектом забезпечення гендерної рівності в політичній сфері цікавляться такі українські вчені як І. Жеребкіна, О. Кікінежді, О. Кісь, М. Пірен та інші. Вони розглядають такі питання: гендерні стереотипи, імідж жінки в політиці, роль жінок у структурі державного управління, докази існування гендерної нерівності тощо. На сьогоднішній день відсутні такі наукові розробки, як систематизоване викладення причин та типів гендерної нерівності, визначення моделей, типів, структури, рівнів досягнення гендерної рівності, введення малого індексу забезпечення гендерної рівності.

Метою дослідження є визначення моделей, типів, рівнів досягнення, структури гендерної рівності, типів та чинників гендерної асиметрії, а також їхніх специфічних рис.

Узагальнюючи проблеми та здобутки досягнення гендерної рівності в українському та інших суспільствах, автор пропонує типологію моделей та рівнів гендерної рівності.

Модель гендерної рівності – це абстрактна структура рівності гендерів з урахуванням узагальнених особливостей. Перша типологія моделей гендерної рівності здійснена на основі характеристик

суспільств, за допомогою яких вона втілюється в життя. За цим критерієм автор визначає такі моделі:

Скандинавська модель гендерної рівності. Дана модель характеризується лінійним історичним становленням та загальним розумінням гендерного паритету. Гендерна рівність за цією моделлю є історично обумовленою закономірністю розвитку суспільства. Забезпечується в руслі загального соціально-економічного добробуту.

Європейська модель гендерної рівності. Ця модель має такі особливості як циклічність становлення, формування «знизу догори» – від громадянського суспільства до владних структур. Забезпечується в контексті економічного розвитку суспільства.

Американська модель гендерної рівності. Американська модель характеризується лінійним історичним становленням та особливою націленістю на ідейну гендерну рівність (серед пересічних громадян) та судово-законодавчу базу цієї рівності. Гендерна рівність за цією моделлю формується «знизу догори».

Радянська модель гендерної рівності. Дана модель має такі особливості як хаотичність становлення та неповна гендерна гармонія (тобто жінки займаються кількома соціальними ролями, а чоловіки – однією). Забезпечується в контексті побудови індустриально розвиненого суспільства головним чином через працевлаштування жінок на виробництво. Гендерна рівність за цією моделлю формується «згори донизу» – від владних структур до громадян.

Наступна типологія моделей гендерної рівності базується на такому критерії, як динаміка її реалізації в політиці. Так, за цим критерієм можна визначити такі моделі:

Стійка гендерна рівність. Дана модель є ідеальною, бо вона характеризується сталістю гендерного балансу у всіх проявах політичного. Цей вид гендерної рівності не залежить від політичних коливань, суспільних подій, тому що є частиною загальних соціально-політичних прав, що усвідомлені всіма членами суспільства. При стійкій гендерній рівності не виникають «жіночі» або «чоловічі» питання, бо гендерної проблеми як такої не існує. Така модель є ідеалістичною метою демократично налаштованих суспільств.

Гендерна рівність, що трансформується. Ця модель поєднує в собі елементи гендерного дисбалансу та боротьби за гендерну рівність. Необхідність гендерних перетворень усвідомлена тільки частиною суспільства. Періодично виникають сплески підняття «жіночих» та «чоловічих» питань, обговорюються події дискримінаційного характеру. Дана гендерна рівність залежить від суспільно-політичної ситуації, політичних лідерів, державних механізмів реалізації

гендерної політики. Така модель спостерігається майже у всіх східноєвропейських та західноєвропейських країнах.

Латентна гендерна рівність. Дана модель гендерної рівності передбачає з одного боку, навмисне ігнорування гендерної проблеми з боку як суспільства, так і владних структур, з іншого – «автоматичні» прояви гендерної дискримінації. Така модель є пріоритетом переважно країн Сходу.

Сама гендерна рівність також може різнитися за своїми характеристиками. За рівнем досягнення гендерна рівність може бути повною та частковою. Так, при повній гендерній рівності спостерігається повний гендерний паритет, рівність прав та обов'язків між статями. При частковій гендерній рівності відбувається акцентування уваги тільки на «жіночому» (можливо тільки на «чоловічому»), але рідко) питанні.

За сферами забезпечення гендерна рівність різниться на:
гендерну рівність у приватній сфері (побутовий рівень);
гендерну рівність у публічній сфері (політико-соціальний рівень).

Гендерна рівність у політиці в свою чергу розподіляється на технічну та харизматичну. Технічна гендерна рівність – це кількісний розподіл чоловіків і жінок у політичних структурах і інститутах. Харизматична гендерна рівність зумовлюється наявністю яскравих політичних лідерів, активних діячів обох статей (кількісно-якісний рівень).

За рівнем досягнення гендерну рівність у політиці можна розділити на повну та часткову.

У політичних інститутах автор визначає кілька рівнів досягнення гендерної рівності:

Мікрорівень. На даному рівні спостерігається гендерний баланс на рівні сільських, селищних рад, рад дрібних міст, виконкомів, районних та міських партійних організацій тощо. Автор акцентує увагу не на кількості жінок в цих інститутах, а на паритетну кількість жінок і чоловіків.

Мезорівень. Гендерна рівність на цьому рівні – це збереження гендерного паритету в таких політичних інститутах, як обласні державні адміністрації, обласні партійні організації, політичні організації державного масштабу тощо.

Макрорівень. На макрорівні гендерний баланс з'являється та зберігається протягом довгого часу у вищих державних органах влади, в центральних партійних організаціях тощо.

Що стосується гендерної нерівності в політиці, то автор пропонує таку класифікацію. Гендерну нерівність у політиці можна розділити на симетричну, асиметричну та хаотичну.

Симетрична гендерна нерівність характеризується проявами гендерної дискримінації відносно обох статей.

Асиметрична гендерна нерівність має такі особливості, як систематичні прояви дискримінаційного характеру відносно однієї статі.

Хаотична гендерна нерівність характеризується несистематизованою дискримінацією певної статі, окремими випадками прояву гендерної нерівності.

Також гендерну нерівність у політиці можна розподілити на загальну та відокремлену. Так, загальна гендерна нерівність розповсюджується на всю сферу політичного. Відокремлена гендерна нерівність у свою чергу розповсюджується тільки на окремі політичні інститути, структури або процеси.

Взагалі дослідження не може бути повним без аналізу основних чинників гендерної асиметрії в політичних інститутах України.

Причини гендерної нерівності автор пропонує розділити на чотири блоки:

Культурологічний. Даний блок розкриває такі причини гендерної нерівності в політичних інститутах, як патріархальний тип свідомості, що переважає в українському суспільстві, панування стереотипів про «жіночі» та «чоловічі» сфери діяльності («високі владні посади – не для жінок», «чоловіки не можуть працювати в «соціальних сферах» тощо), відсутність адекватної гендерної культури, за якою оцінювались би професійні якості, а не гендерні. На ґрунті гендерної стереотипизації виникають гендерні конфлікти, які з внутрішньоособистісних переростають у публічну сферу. Гендерний конфлікт – це конфлікт, викликаний протиріччям між нормативними уявленнями про риси характеру й особливості поведінки чоловіків і жінок та неможливістю особистості відповідати цим уявленням-вимогам. Гендерні конфлікти в політичній сфері характеризуються десруктивністю політичних відносин, хаотичністю акцій та інтеракцій, призводять до заміни цілей та є фундаментом неконструктивних перетворень.

Політичний. У політичному блоці можна назвати такі причини, як залежність забезпечення гендерної рівності від політичної кон'юнктури, що призводить до несистематичності проведення відповідних заходів та поставлення гендерного питання на другий план.

Соціально-економічний. Цей блок причин можна розглядати з двох позицій. По-перше, жінкам в Україні важко поєднувати дві ролі – матері та державного або політичного діяча. Соціально-економічні гарантії для працюючої матері ще не на досить високому рівні. Що стосується молодих батьків, то в українському суспільстві майже зовсім відсутня практика соціально-економічних гарантії для батька (декретна відпустка для батька). Батька, який з тих чи інших причин захоче піти в декретну відпустку, чекає нерозуміння з боку керівництва.

По-друге, Україна знаходиться не на такому рівні економічного розвитку, коли суспільством усвідомлена важливість гендерного балансу. Більше того, керівництвом держави на перший план виносяться економічні реформи, налагодження соціально-економічної ситуації, при цьому втрачається важливість гендерної проблематики.

Політико-правовий. Даний блок чинників гендерної нерівності уособлює в собі часті випадки невиконання або часткового виконання гендерного законодавства, що забороняє дискримінацію за ознакою статі.

До політико-правового блоку можна віднести ще одну причину гендерної нерівності – це тип виборчої системи в країні. Гендерологи стверджують, що забезпеченню гендерної рівності сприяє пропорційна виборча система. В Україні пропорційна система використовувалась тільки при двох електоральних циклах – 2006 та 2007 років. При інших виборах використовувались мажоритарна та змішана виборчі системи. Тому достатнього ефекту пропорційна система «не встигла» дати.

Чинники гендерної асиметрії дають змогу визначити структуру гендерної рівності. Гендерна рівність у політиці є надзвичайно складним багатокомпонентним феноменом, яка поєднує в собі структурні складники, що взаємодіють між собою. Так, автор пропонує брати за основу наступну структуру гендерної рівності в контексті українських реалій. Перший елемент – це гендерно-політична культура. Гендерно-політичну культуру в свою чергу автор визначає як сукупність гендерно-політичних норм і цінностей. Культурологічна компонента залежить від таких складових, як:

- гендерна свідомість, яку можна визначити як відображення гендерно коректного мислення;
- знищення політико-гендерних стереотипів, що панують у патріархальному суспільстві;
- політико-гендерна соціалізація, що уособлює в собі засвоєння гендерно-політичних норм індивідами протягом усього життя.

Наступна компонента – гендерне законодавство – це нормативно-правова база, що законодавчо закріплює гендерну рівність та забороняє гендерну дискримінацію.

Останній елемент структури – соціально-економічний гендерний паритет – з одного боку, це соціально-економічні гарантії, що надають можливість поєднувати ролі батьків та суспільно-політичних діячів, з іншого – це можливість держави акцентувати увагу не на першочергових проблемах соціально-економічного характеру, а на гендерних питаннях.

Надзвичайний інтерес являють певні підрахунки рівня гендерної рівності з урахуванням багатьох показників. Національні та міжнародні дослідницькі організації використовують такий індекс, як індекс розвитку з урахуванням гендерного фактора (ІРГФ). За допомогою ІРГФ корелюється такий показник, як індекс людського розвитку (ІЛР) для визначення гендерної рівності в областях середньої тривалості життя, рівня життя та доходу. Оскільки гендерна нерівність існує в кожній країні, то ІРГФ завжди нижче ІЛР. Визначення ІРГФ є важким завданням через новизну в методиці збору даних національними статистичними службами. Зазвичай збір даних для підрахунків ІРГФ проводять міжнародні експерти. В 2000 році експерти ПРООН визначили ІРГФ для 130 країн.

Перші чотири місця з урахуванням показників ІРГФ займають скандинавські країни – Швеція, Фінляндія, Норвегія, Данія. Середні місця мають кілька країн і регіонів, що розвиваються: Барбадос (11 місце), Гонконг (17 місце), Багамські острови (26 місце), Сінгапур (28), Уругвай (32) і Таїланд (33). У цих країнах вдалося досягти певного успіху в галузі розвитку здібностей людини, як жінок, так і чоловіків без серйозних гендерних відмінностей.

Останні п'ять місць займають Афганістан, Сьєра-Леоне, Малі, Нігерія й Буркіна-Фасо. В цих країнах жінки потерпають від дискримінації у всіх сферах життя.

Аналіз ІРГФ 130 країн надав змогу експертам зробити такі висновки:

В жодній країні до жінок не ставляться так, як ставляться до чоловіків. ІРГФ = 1, 0 відображає максимум досягнень у розвитку основних здібностей при ідеальній гендерній рівності. Але жодному суспільству не вдалося досягти даного показника. Швеція займає перше місце з ІРГФ = 0, 92. Середнє значення ІРГФ для 130 країн складало 0, 6.

Гендерна рівність не залежить від рівня доходу суспільства. Зіставлення місць країн з рівнем їхнього доходу підтверджує, що

усунення гендерної нерівності не залежить від високого рівня доходу. Китай займає 10 місце за ІРГФ, випереджаючи Саудівську Аравію, хоча його реальний дохід на душу населення складає лише одну п'яту частину відповідного показника Саудівської Аравії [2, с. 201].

ІРГФ для України в 2000 році склав 0,77, тобто це є непоганим показником. У той же час визначення ІРГФ є складною операцією, тому автор пропонує ввести малий індекс забезпечення гендерної рівності відносно конкретних ситуацій. Формула для визначення даного індексу пропонується такою:

$I = (A + x) \times N / 100 \%$, де I – малий індекс забезпечення гендерної рівності, A – кількість прийнятих рішень за певний проміжок часу, x – показник важливості рішення, що приймається, відносно кількості людей, яких воно торкається, та масштабів змін ($x = 1$ – рішення неважливе, $x = 2$ – рішення середньої важливості, $x = 3$ – важливе рішення) N – середня кількість жінок, що брали участь у прийнятті рішення. Наприклад, за період від першого січня до 21 березня 2011 року було прийнято 53 закони середньої важливості. Враховуючи те, що не всі жінки-депутати присутні на голосуванні, то за кількістю жінок складатиме 30 депутатів. Так, індекс забезпечення гендерної рівності дорівнюватиме 16,5%. Це доволі низький показник. Чим він вищий, більш наближений до 100%, тим вище рівень забезпечення гендерної рівності, та навпаки. Цей індекс не є остаточним показником, але виявляє загальну тенденцію.

В межах дослідження автором було проведено опитування експертної групи серед викладацького складу та аспірантів кафедри політології Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. Дослідження проводилось шляхом закритого анкетування. Були задані такі запитання:

Чи вважаєте Ви політичні інститути України гендерно незбалансованими?

Як, на Вашу думку, впливає гендерна нерівність на демократичні процеси?

Чи є необхідним гендерно-квотний принцип формування влади?

Гендерно незбалансованими політичні інститути України вважають 67% респондентів. 83% респондентів вважають, що гендерна нерівність негативно впливає на демократичні процеси. Але в той же час тільки 16% експертів вважають необхідним гендерно-квотний принцип формування влади. Тобто політологами визнається гендерна нерівність в українській політиці, але щодо шляхів її подолання немає однозначних думок.

Що стосується більшої кількості респондентів, то Інститутом Горшеніна з першого по третє березня 2011 року було проведене опитування на тему «Рівноправ'я статей в Україні». Всього опитали 800 респондентів віком від 18-ти років у всіх обласних центрах України, містах Києві й Севастополі.

За даними цього опитування, кожний другий українець (50,3 %) вважає, що більше можливостей для самореалізації (зокрема в політиці) в Україні в чоловіків. Більше третини (36,2 %) висловили думку, що таких можливостей більше в жінок, а 13,5 % респондентів не відповіли на питання.

Більша частина громадян України (58,8 %) вважають, що в країні легше зробити кар'єру (зокрема в політиці) чоловікам. Вважають, що шанси на успішну кар'єру в представників обох статей однакові, 30,1 %, а 9,6 % вважають, що жінкам легше зробити кар'єру в нашій країні. Важко було відповісти на це питання 1,5 % респондентів [4].

Таким чином, в результаті визначення моделей та типів гендерної рівності, а також її структури та рівнів досягнення можна зробити висновок, що для України адекватною моделлю була б європейська модель гендерної рівності. На даний момент в Україні спостерігається подорова гендерної рівності, що трансформується. Гендерну асиметрію в Україні можна класифікувати як частково симетричну, тобто потерпають від гендерних стереотипів обидві статі, але жіноча – набагато більше, та загальну. Особливості моделей гендерної рівності показують складність політико-гендерної організації. В реальному житті не існує чистої моделі, типу гендерної рівності (асиметрії), але ті чи інші риси конкретної моделі обов'язково переважають.

Література

1. Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2005. – № 52. – С. 561
2. Гендер и культура : Учебное пособие для студентов гуманитарных факультетов / [Под ред. М. Хегай]. – Душанбе : Изд-во Бюро «Женщины в Развитии», 2001. – 250 с.
3. Грицяк Н. Формування гендерної політики в Україні: проблеми теорії, методології, практики : [Монографія] / Н. Грицяк. / – К. : Вид. НАДУ, 2004. – 384 с.
4. Сайт Інституту Горшеніна [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту : <http://www.institute.gorshenin.com.ua/>
5. Словарь гендерных терминов / [Под ред. А. А. Денисовой] – М. : Информация XXI век, 2002. – 256 с.

Определены обобщённые модели, типы, структура, уровни достижения гендерного равенства. Проанализированы факторы и типы гендерной асимметрии, а также введён малый индекс обеспечения гендерного равенства и даны некоторые характеристики гендерной асимметрии в Украине.

Ключевые слова: *гендерная асимметрия, гендерное равенство, малый индекс обеспечения гендерного равенства, модель гендерного равенства, структура гендерного равенства.*

Generic models, types, structure, levels of gender equality are identified. Analyzed the factors and types of gender asymmetry, as well as introducing a small index of gender equality, and given some of the characteristics of gender asymmetry in Ukraine.

Key words: *gender asymmetries, gender equality, small index of gender equality, gender equality model, the structure of gender equality.*

Літвін Лілія Анатоліївна – аспірантка кафедри політології та міжнародних відносин Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля.

Рецензент: проф. Новакова О. В.